

### Saviseudun kaskuilua ja kansankieltä

RAIJA KOURI *Paljo piretyt: loimaalaiskas-  
kuja*. Kuvittanut Raimo Huittinen. Kus-  
tannus-Mäkelä Oy., Hämeenlinna 1984.  
154 s.

RAIJA KOURI *Leviästi Loimaalta: vanhojen  
kertomaa Loimaan murteella*. Kuvittanut  
Raimo Huittinen. Kustannus-Mäkelä  
Oy., Hämeenlinna 1985. 142 isokokoista  
sivua.

Rehtori Raija Kourin »Paljo piretyt»  
poikkeaa useimmista tuntemistani pitä-

## Kirjallisuutta

jien ja kaupunkien kaskukirjoista siinä, että toimittaja on litteroinut juttunsa ääninauhasta. Loimaa-Seura on järjestänyt alueensa eri kulmakunnilla tilaisuuksia, joihin on kutsuttu kullakin seudulla hyviksi kertojiksi tunnettuja ihmisiä tarinoimaan. Näissä istunnoissa »kaskut ovat luonnikkaasti ja vaivihkaa soljuneet nauhaan», kertoo toimittaja alkusanoissaan.

Kaskut on ryhmitelty kulmakunnittain. Paitsi entisessä Loimaan kauppalassa, nykyisessä kaupungissa, liikutaan lisäksi maalaiskunnassa: kirkolla, Karhulassa, Kauhanojalla, Kojonkulmalla, Metsämaalla ja Niinijoen—Pappisten suunnalla. Tällaisesta ryhmittelystä on se etu, ettei joka kaskua tarvitse erikseen paikantaa. Paikantamisvaatimusta on tässä aihetta tähdentää, koska se useissa muissa kaskukokoelmissa on täysin unohtunut. Ei mainita kohdehenkilön tai -tapahtuman kylää, ei aina edes pitäjää, jos keruu on ulottunut myös naapuripitäjiin.

Loimaalla on elänyt runsaasti sentyyppisiä ihmisiä, joiden nimeen sekä todet että keksityt kaskut ovat helposti tarttuneet ja joiden muistelussa myös Raija Kourin kertojat ovat mieluisasti ilostelleet. Parhaiten on sijoittunut vain elämänkoulussa taitonsa hankkinut mutta menestynyt kauppaneuvos Oskari Heikkilä, josta on riittänyt juttuja kymmenelle sivulle.

Heikkilä oli paitsi rikas myös hyväsydäminen ja hieman hajamielinen, ilmeisesti sangen valloittava persoona:

Heikkilä takas paljo ihan tavallisia ihmisiä. Toi maalari, toi Saarisen Selmi, se rakenti sillon sinne. Ser rahat loppu kans ja meni Heikkilään pyytämään sin nimiä siltä. »Juu, juu, pannaan talo valmiiks vaan», sano Heikkilä ja veti nimej ja sikko Selmi meni pois, niij »Jaa, jaa, mikäs miäs se taas oli?» kysy Heikkilä. (S. 14.)

Heikkilän jälkeen kirii suosiossa seuraavaksi kunnanlääkäri Väinö Vallinkoski, joka on päässyt seitsemälle sivulle. Vallinkoski tunnettiin siitä, että hän kai keventääkseen vastaanoton tunnelmaa vel-

muili potilailleen. Joskus nämä osasivat myös vastata.

Maaviljelijä Vilho Vesanto oli lounaan itteens tukkitöisä. Meni Vallinkoske vastanolle ja Vallinkoski kysy, et mikäs on. »Jäi jalkanin tukin alles» sano potilas. »Etkös ottanup pois sitte?» kysy Vallinkoski. »Oti ja mukana se onki tosa saappaasa», sano Vesanto. (S. 49.)

Kirjan kärkihahmoja ovat lisäksi kauppalanjohtaja Ahti Karppo ja Metsämaalta Ison-Mäkelän isäntä. Karppo tuli tunnetuksi sanavalmiudestaan, rikas Iso-Mäkelä siitä, että hän pula-aikana osasi etevästi puijata kansanhuollon tarkkailijoita.

Poliiseita ja viinankeittäjiä, kansankaskujen lempilapsia, ei Loimaallakaan ole unohdettu. Yleensä myös papit ovat kaskujen suosimia, mutta heidän osuutensa Loimaan kokoelmassa on jäänyt jotenkin miedoksi, vaikka seurakunnassa on vaikuttanut kaksikin suorapuheista pappispersoonallisuutta, Savolin ja Sovijärvi. Heistä on kertynyt yhteensä vain pari sivua. Tunnetuimpaan Loimaan kirkkoherraan Antero Vareliukseen, joka oli virassa 1869—1900, ei näiden kertojien muisti ole enää yltänyt.

Monissa pitäjissä on syrjäkylä, joka on muita enemmän toisten kylien pilanteon kohteena. Siellä voi olla kuten Someron Kerkolassa »puutaivas ja rasvanen aurinko». Loimaalla tällainen puutaivaan seutu on ollut ilmeisesti Orissuo.

Sanottiin et »musta ko Orissuan korppu», ko Orissualla kiärti korppu aina talosta talloon, ei raskittus syärä. (S. 107.)

Kerral Lavonen muuraili ja pohriskeli, et kyl Suamesaki voitaa atomipommi tehräm muttei oles semmosta paikkaa, misä sitä voisi kokkeilla. Rakennustöisä oli miäs ja huusi siältä nurkasta: »Om maar Orissua!» »Voi, voi, ko ma en tota huomannu, om maar meillä Orissua!» (S. 107.)

Tuntuu siltä, että kaskukokoelmien toi-

mittajat eivät ole riittävästi kinnostuneita kaskujen dokumenttiarvosta. Paitsi että juttujen tapahtumia ei paikanneta, niitä ei yleensä edes suunnilleen ajoiteta. Ei ajatella, että kirjoja voidaan lukea vielä 2000-luvullakin, jolloin lukijoilla ei enää ole suoraa muisti- eikä perimätietoyhteyttä kaskujen ihmisiin ja tapahtumiin.

Ajoitusaukkoja on runsaasti myös Loimaan kokoelmassa. Jos kaskussa mainitaan, että jotakin tapahtui »soran jälkeen», »kialtolain aikana» tai »sala-kaupan aikana», tarkempi ajoitus tuskin on tarpeen. Mutta tulevaisuuden lukija ei voi tietää, milloin Miina Penttilä oli Loimaalla opettajana, milloin Vesannon Väinö palopääällikkönä, millä vuosikymmenillä sanailivat Savoliinit, Sovijärvet, Yli-Seppälän isännät ja monet muut vaikuttajat, sillä kaskuista ei heidän vaikutusaikansa selviä.

Edes summittainen ajoitus olisi tarpeen myös joihinkin kulttuurihistoriallisiin ilmiöihin nähden. Eräissä kaskuissa kerrotaan, miten Kojonkulmalla pidettiin kanaa pirtissä, miten pappi ahdisti kinkeillä lukutaidotonta Palon pappaa, miten keskellä pitää harrastettiin kylätapeluita, miten Orissuolla tapettiin rukiit riihessä tai miten karjaloudessa siirryttiin keinosiemennykseen. Kaskun jälkeen olisi pitänyt merkitä, mille 1800- tai 1900-luvun vuosikymmenelle tapaus sijoittuu, mutta näin ei ole tehty. 2000-luvun lukijalle syntyy helposti mielikuva, että mainitut ilmiöt esiintyivät Loimaalla vielä kirjan ilmestymisen aikoihin 1980-luvulla.

Tietysti Loimaan kaskuistakin osa on yleissuomalaista kulkutavaraa. Se on kulkeutuessaan kiinnittynyt kuitenkin Loimaalla eläneisiin ihmisiin, ja lukijaa kiinnostaa tietää, milloin nämä ihmiset ovat eläneet.

Kaskukirjojen toimittajat julkaisevat yleensä kerääjiensä nimet. Loimaan kokoelman alkusanoissa Raija Kouri nimetään vain pari yksityistä kerääjää, joiden luovuttamat jutut toimittaja on kerrottanut murteenpuhujilla kirjan yhtenäisen

kieliasun vuoksi. Kertojien nimiä ei mainita.

Julkaisun kieliasusta ei ole muuta selvitystä kuin maininta, että »kirja on Loimaan murretta sellaisena kuin sitä tänään puhutaan». Murrenäytteiden autenttisuus olisi vaatinut, että toimittaja olisi ilmoittanut kertojiansa nimen, syntymävuoden ja sen kulmakunnan, jonka kaskuperinettä kertoja edustaa. Jos kaskut olisi signeerattu vaikkapa kertojan nimikirjaimin, olisi mahdollista tarkkailla, missä määrin esim. kertojan ikä vaikuttaa hänen kielenkäyttöön, jonka yleiskielistymisessä on kaskujen välillä helposti havaittavia eroja. Lisäksi saataisiin tietää eri kertojien osuus kirjan sisällyksestä.

Muistutukseni »Paljo piretyistä» olen tehnyt vain kaskujen dokumenttiarvoa ajatellen. Hetkeksikään en ole unohtanut, että Raija Kourin toimittajantyö on litte-roinnin vuoksi ollut tavallista vaativampaa. Mainitsemani puutteet tuskin ovat häirinneet loimaalaisia lukijoita. Kirja on kuulemma mennyt hyvin kaupaksi, ja ihmisillä on ollut hauskaa.

Toimittajan ansiota on, että kaskut on yleensä onnistuneesti valittu: aineisto on monipuolista ja värikästä. Arvostan myös sitä, ettei aineistoa ole sensuroitu esim. seksitabuihin vedoten, mikä ei ole aivan tavallista sekään. Näin kaskut antavat omalla tavallaan väärentämättömän kuvan saviseudun kansanelämästä erityyppisine vaikuttajaoriginaaleineen, monimutkaisine ihmissuhteineen, historiaan siirtyvine tai siirtyvine elämänmuotoineen. Koska Raija Kouri on nähdäkseni taitavasti ja luotettavasti kirjannut nauhoitteiden tekstin murreasua myöten, on kerronnan alkuperäinen tuoreus ja välittömyys paljolti säilynyt.

Julkaistessaan 1984 kaskukirjan Raija Kouri lupasi sen alkusanoissa, että hän seuraavaksi vuodeksi toimittaisi kirjan, jonka tekstit olisi purettu etupäässä 1960-luvulla äänitetyistä murrenauhoista. Lupaus toteutui Leviästi Loimaalta -nimisenä teoksena.

Raija Kouri on litteroinut kirjaansa nauhoitteita kymmeneltä kertojalta, joiden nimet, syntymä- ja kuolinajat on ilmoitettu. Toimittaja on itse haastatellut seitsemää kertojaa. Muina haastattelijoina ovat olleet Toivo Saarelainen, Pertti Virtaranta ja Lauri Hakulinen.

Yhtä poikkeusta vaille kertojat ovat syntyneet 1870–80-luvuilla. He ovat siis kuuluneet niihin sukupolviin, joiden ajatusmaailmaa ja murretta koulu ja kirja- viisaus ovat vasta melko lievästi koskettaneet. He puhuvat – toisin kuin kaskukirjan kertojat – vanhaa Loimaan murretta. Toimittaja luonnehtii alkusanoissaan tätä murretta suppeasti mutta tähän tarkoitukseen riittävän laajasti.

Raija Kourin kaksi kirjaa mahdollistavat pienen katsauksen murteen kehitykseen. Selostan pääpiirtein, mitä yhtäläisyyksiä ja eroja on Paljo piretyt ja Leviästi Loimaalta -julkaisujen murrekuvassa.

Molemmille yhteisiä ovat seuraavat murrepiirteet: inessiivin päätte *-sa*, *-sä* (*toisesa pääsä*); avartuneet diftongit (*nuari viaras*); geminaatio (*hakkee*, *kehhuu*, *jallaat*); 3. persoonan omistusliitteiset muodot *keskenääns*, *muijaltaans*; kirjakielen *d:n* vastine *r* (*erustaja*, *pöyrälle*); yleiskielen *ts:*ää vastaava *tt* (*mettä*, *ei viittäni*, *seittäjän*); imperfekti *käve*.

Murrekirjan lounaimurteisuudet *vaikea*, *kauhia*, *röyhyä* ovat kaskukirjassa vaihtuneet yleensä hämäläismurteisuudeksi *vaikee*, *kauhee*, *röyhkee*. Tämä muutos on jo menossa murrekirjan kertojalla 1881 syntyneellä Hilma Viipurilla.

Seuraavat murrekirjan vanhat murrepiirteet ovat kaskukirjan puhujilla useimmiten yleiskielistyneet: redusoituneet diftongit (*naoris*, *päevä*, *käötettiin*, *kööhä*); *e-a*, *e-ä* -yhtymien vastineet sellaisissa muodoissa kuin *jälkiä*, *kiviä*, *lehtiä*; imperfektit *soje* 'soi', *uje* 'ui', *möje* 'myi'; sellaiset heikkoasteiset monikot kuin *pae-roja* 'paitoja', *pelloja* 'peltoja', *silloja* 'siltoja'.

Kertojat ovat paljolti muistelleet aiheita, joita ikääntyneet kansanhimiset yleensä muistelevat ja jotka ovat osittain tuttu-

ja aikaisemmin julkaistuista murreantologioista. Ainutlaatuista on kuitenkin sekin kielen että aiheiden vahva loimaalainen paikallisväri, jonka parhaiten tajunnevat loimaalaiset lukijat. Kertojat ovat tietysti jossakin määrin erityyppisiä. Ka-ruudessaan vaikuttavia ovat Topias Päivärinnan kuvaukset huutolaispojan elämästä ja Aina Ketolan muistelmat köyhän perheen tyttären lapsuudesta.

Agraariyhteiskunnan moninaiset maa- ja kotitaloustyöt saavat kirjassa yksityiskohtaiset selvitykset. Työmoraali on ollut korkea. Sitä ei ole pystynyt lannistamaan Aina Ketolankaan kalsea lapsuus, kuten katkelma hänen elonleikkukuvauksensa osoittaa:

Se oli sukkela kuis sitä työtä sillai tavattomastis sit tehtiin sillai kilvan oikein että, ettei sitä sillai kerriitty, et siinä aikailtu olis. Ja päiväisä se, ei, ei sillai rähjätty, et olis toiseks päeväks jääny se meni päiväisä se meni net krohisi ja kattottiin kuin hyvää jälkiä tuli si. Ko se vähä mitä tekkee tarttee tehräh hyvää ja paljo sanottiiv vaa. (S. 56.)

Hyvien naiskertojien ja ehkä myös naishaastattelijan ansiota on, että kansanomaisista ruoka- ja juomalajeista on tarkkoja, yhä käyttökelpoisia valmistusohjeita. Kerrotaan kaljanpanosta, räätikäs- ja perunaloorien, piapojauhojen, makkaroiden ym. teosta. Verileivästä, joka ei ehkä kutkuta nykyihmisen makuhermoja, kertoo Hilma Viipuri seuraavan:

Verileipää vaan ko pantiiv veri liämeks ja siher rukkiiiset jauhot. Ja sit tehtiil leiväks oikein. Ja sitä leipää piänennettiin sip pattaav viälä ja pantiiv vähär rasvavettä päälle, sitä syätiin sit taas siihen aikaan enimmäkseens syätiin, syätiin konnei perunoita ollut tarpeeks konnei aina perunoita tullu. Ko halla vei perunat. (S. 130.)

Lainaan Kustaa Vilkunun ajatusta, että entisajan elämään ei sisältnyt vain työtä vaan myös ilonpitoa. Myös tästä elämän

kevyemmästä puolesta kirja antaa eloisan kuvan. Kerrotaan vuotuisten juhlapäivien vietosta, talkootansseista ja tanssimaan opettelemisesta, iltamista, juomingeista. Vapaa-ajan viettoon sisältyivät myös huutokaupat, joihin mentiin kuuntelemaan kuuluisaa meklaria Suupaltti-Valtasta, jota oli »ratiosakin haastateltu».

Valtasesta ja Yli-Seppälän isännästä, joka myös oli »klooki miäs», on kirjassa joukko poskettomia juttuja, joiden kertominen oli tärkeä osa ilonpitoa.

Kirjan syntymävuodeltaan nuorin kertoja Vilho Vesanto (s. 1891) juttelee Vassi-Kallesta, jolla oli omalaatuinen huumorintaju:

Vassi-Kalle oli kans semmonen ko mikä oli tuala aina ruumishuaneella leikkaushuaneella vanhalla kirkolla, ko joku hirtti itteens tai hukku tai muuta, se viätiin sinnel leikattavaks. Lääkäri tuli leikkaamaan. Kalle oli semmonen apulainen siälä sit sulautteli niitä ruumiita siälä ja pani neev välistäiv vetämäv väkikapulaa ja muuta keskenäns kaks ruumista ko nees sevreran notkistunuj jo et mahtu istumaan. Vassi-Kalleks sanottiin. (S. 97.)

Raija Kouri mainitsee kirjan alkusanoissa: »Haastateltavien puheessa esiintyy jonkin verran eroavuuksia, mitkä johtuvat iästä, asuinpaikasta, elämän varrella saaduista vaikutteista.» Tämä sopii lähökohdaksi erälle huomautuksille. Ei ole täsmällisesti ilmoitettu, milloin haastatellut on tehty, joten lukija ei voi todeta haastateltujen silloista ikää. Saamme tietää vain, että nauhoitteet ovat »etupäässä 1960-luvulta». Ei ole mainittu kertojien asuinpaikkaa (taloa eikä kylääkään) silloin kun se ei haastattelusta käy selville. Olisiko ollut ylivoimaista laatia haastatelluista vaikka lyhyitäkin elämäkertoja taustaksi ja täydennykseksi heidän kertomuksilleen? Olisiko ollut mahdollista saada kirjaan valokuvia edes osasta haastateltuja? Kerronnan myötä alkavat kertojat elää lukijan mielessä, ja hän haluaisi tietää, keitä ja minkä näköisiä he ovat olleet.

Eräät harvinaiset sanat olisivat vaatineet selityksen, kuten *apaja sua* (s. 19), *karjuri* (s. 25), *rystinki* (s. 26), *tuluppa* (s. 27), *roussi* (s. 28), *öösätä* (s. 47). Sanojen merkitys ei kaikille selviä ajatusyhteydestä.

Lukija säästyisi turhalta selaamiselta, jos kirjassa olisi jonkinlainen sisällysluettelo.

Huomautuksistani huolimatta murrekirja täyttää Loimaan kohdalla näihin asti vallinnutta tietoaukkoa etenkin kieli- ja kansatieteellisen aineiston osalta. Raija Kouri on tehnyt arvokkaan kulttuuripalveluksen kotiseudulleen. Mutta hänen kirjansa ansaitsee tulla huomatuksi laajemmaltikin niiden piirissä, jotka harrastavat ja tutkivat kansallisia tieteitämme.

Raimo Huittisen piirrookset niin kasku- kuin murrekirjassakin ovat vitsikkäitä. Niissä näkyy paitsi taiteilijan ilmeinen lahjakkuus piirtäjänä myös hänen melkoinen perehtyneisyytensä aiheidensa kansatieteelliseen rekvisiittaan.

TAPIO HORILA